

A PSYCHODISCURSIVE SPACE OF CONSTRUCTING HAPPINESS BY A RELIGIOUS PERSONALITY

SAVELYUK Nataliya

In Happiness And Contemporary Society : Conference Proceedings Volume (Lviv, March, 20-21, 2020). Lviv: SPOLOM, 2020. P. 229-234.

ISBN 978-966-919-593-7

ПСИХОДИСКУРСИВНИЙ ПРОСТІР КОНСТРУЮВАННЯ ЩАСТЯ РЕЛІГІЙНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

САВЕЛЮК Наталія

// Щастя та сучасне суспільство : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції (Львів, 20-21 березня 2020 р.). – Львів: СПОЛОМ, 2020. – С. 229-234.

ISBN 978-966-919-593-7

SAVELYUK Nataliya

Ph.D. in Psychology, Associate Professor

Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy named after Taras Shevchenko (Kremenets, Ukraine)

A PSYCHODISCURSIVE SPACE OF CONSTRUCTING HAPPINESS BY A RELIGIOUS PERSONALITY

САВЕЛЮК Наталія

доктор психологічних наук, доцент

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка (м. Кременець, Україна)

ПСИХОДИСКУРСИВНИЙ ПРОСТІР КОНСТРУЮВАННЯ ЩАСТЯ РЕЛІГІЙНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

The article is devoted to the brief theoretical analysis and a qualitatively empirical study of the construction of a psychodiscursive space of happiness by a religious personality. It is justified that the psychodiscursive space of happiness for a religious personality is provided by:

- 1) the psycholinguistic structure of prayer as a personalized dialogue between a weaker personal «I» and a stronger divine «You», reinforced by a shared sense of «We»;
- 2) psychosemantic transformations from an emphasis on the effort of patience to the mastery of the affective spirituality of love;
- 3) the verbalized dynamics of the transition from the domination of the lexemes of prayer as a plea to the increasing importance of the lexemes of prayer as thanksgiving and prayer as forgiveness, as well as the importance of the affective-existential meanings of life;
- 4) increasing the overall proportion of positive evaluations of various aspects of life; 5) the tendency to more vividly and contrastly verbalize happily colored moments of life because of their semantic opposition to probable negative situations.

Вступ. Проблема щастя є однією із найдавніших та чи не найбільш обговорюваних в історії міфологічної, релігійної, філософської та наукової думки. Відповідно, вона має найрізноманітніші формати свого осмислення: від стародавнього пошанування Фортуни – римської богині щастя, долі та добробуту, до винаходження й використання найсучасніших фармакологічних, нейробіологічних, психотерапевтичних та інших засобів підтримки суб'єктивного благополуччя. Разом із новітніми методами й підходами, не втрачають своїєї соціальної впливовості та індивідуальної значущості й класичні духовні «стовпи» підтримки особистісного щастя, аксіологічним епіцентром якого для віруючої у Бога людини є релігія. Ба більше – у сучасних непростих для України суспільно-політичних та економічних умовах, мабуть, саме особистісна релігійність виступає найбільш доступним внутрішнім засобом, який зазвичай не потребує спеціальної освіти чи суттєвого капіталовкладення, а лише пов'язаний із відповідним вихованням, ритуалами, активністю. Отож, дослідження й аналіз специфіки

переживання щастя релігійною особистістю, зокрема, в аспекті його психодискурсивного забезпечення – і цікава, й актуальна міждисциплінарна наукова робота.

Стислий теоретичний аналіз проблеми. Про щастя за останні приблизно три тисячоліття розвитку людської цивілізації так багато вже написано й висловлено, що не лише амбітно додати до цього щось дійсно нове, а просто належною мірою перерахувати й систематизувати всі сформовані напрацювання – справа, мабуть, не дуже вдячна. Одна з базових класифікацій різних підходів до дослідження проблеми суб'єктивного благополуччя, що поділяє їх на позиції або гедоністично, або евдемоністично орієнтовані, є, вочевидь, доволі спрощеною, якщо навіть і не примітивною.

В цьому контексті досліджень одна з найбільш відомих у нашому психологічному просторі – наукова праця М. Аргайла «Психологія щастя». Різні аспекти авторського аналізу відповідної сфери складають такі пункти книги, як «Вплив соціального порівняння», «Адаптація», «Когнітивні фактори задоволеності», «Позитивні ілюзії», «Психологія гумору», «Дружба», «Любов і шлюб», «Прибуток і добробут», «Права людини, демократія і довіра один до одного», «Комунікабельність», «Фізичне здоров'я», «Психічне здоров'я» та ін. (Аргайл, 2003). Цілком закономірно, що таке масштабне поняття, яким є «щастя», має настільки різнорівневі й різновекторні виміри свого вивчення та опису. Й тому, на перший погляд, таке просте питання: «Ти щаслива людина?» часто не має однозначної відповіді.

Сучасні вчені часто говорять про різні предиктори тих або інших психологічних функцій та якостей. У цьому річизі розгляду проблеми доцільно згадати про Д. Майерса – потужного систематизатора сучасних досліджень в усіх основних галузях психології. Згідно із зібраними та проаналізованими ученим різними даними, щасливі люди, як правило, характеризуються високою самооцінкою; оптимістичні та товариські, мають близьких друзів або щасливі у шлюбі; як на роботі, так і під час відпочинку виявляють свої уміння та здібності; добре сплять, займаються фізкультурою, а також вірять у Бога. Натомість щастя мало залежить від таких факторів, як вік, раса, стать, рівень освіти, наявність або відсутність дітей, фізична привабливість (Майерс, 2006 : 555). З огляду на все це, можна стверджувати, що, наприклад, достатній рівень фізичного здоров'я або психологічної самооцінки можуть компенсувати ймовірні негативні впливи, пов'язані, між іншим, із регресивними віковими змінами, виконанням малокваліфікованого виду роботи або окремими зовнішніми недоліками. Зазначений компенсаційний ефект стосується і релігійної віри. Але, наголошуючи на транснаціональності використаних даних, Д. Майерс водночас вказує на той важливий факт, що всі вони є переважно кореляційними. Інакше кажучи, ми не можемо впевнено стверджувати, що або віра в Бога веде людину до щастя або, навпаки, релігійна людина одночасно почувається щасливішою. Крім того, існують також інші дані, які опонують остаточній верифікації однозначно прямого та позитивного взаємозв'язку між рівнями релігійності й мірами щастя особистості (Diener E., Tay L., Myers D., 2011).

На нашу думку, в такому складному науковому полі досліджень необхідний більш поглиблений психологічний аналіз, пов'язаний не тільки з використанням

традиційних особистісних питальників та кількісних методів, а й із якісним аналізом результатів. Адже, як і чимало інших суб'єктивних станів та переживань, щастя, різні його складові й чинники часто не усвідомлюється або доволі мало усвідомлюються людиною. Тому у звичайному форматі психологічного дослідження, пов'язаному з використанням формалізованих процедур і стандартизованих методик, підслідні нерідко демонструють особистісно неавтентичні вербальні реакції. А якщо і так недостатньо валідні емпіричні дані піддавати лише сухому математично-статистичному аналізу, то в підсумку часто отримуємо не стільки «психологію щастя», скільки його примітивно-імітаційну, фантомну механіку.

Методологія та методи дослідження. Намагаючись вивчати життя релігійних особистостей у їх дискурсивному просторі, ми пішли дещо іншим шляхом. Респондентам, котрі добровільно погодилися взяти участь у дослідженні (543 особи), пропонувалася інструкція такого змісту: «Уявіть, що саме «тут-і-тепер» Вам необхідно звернутися до Бога з молитвою. Будь ласка, запишіть нижче на листку все те, що спаде Вам при цьому на думку. Дослідження цілком анонімне, тому прохання бути якомога відвертішим у своєму молитовному зверненні до Бога. Якщо зараз не виникло відповідного бажання, то можете це зробити пізніше. Головне, щоби Ваша молитва була щирою та сердечною».

Інакше кажучи, ми стимулювали персональний релігійний дискурс особистості, котра звертається до Бога із «живою» молитвою, а не дає відповіді на питання дослідника або реагує на значною мірою відірвані від життєвого контексту слова-стимули асоціативного експерименту. Таким чином, методологія нашого дослідження відповідає постнекласичним канонам діалогічного та якісного підходу.

Отримані й зафіксовані зазначеним чином тексти надалі були піддані процедурі контент-аналітичної обробки за допомогою комп'ютерної програми «Textanz» (версія 2.4.2.0). Крім того, було використано «Методику вивчення релігійної активності» Д. Смірнова, за результатами якої (через вирахування квартилів) усю початкову вибірку було поділено на чотири підгрупи – осіб із найнижчим, нижчим за середній, вищим за середній та найвищим рівнями релігійної активності (далі по тексту – РА). Отож, дані контент-аналізу узагальнювалися й порівнювалися в розрізі відповідних підгруп.

Також важливо зауважити, що релігійний дискурс ми визначаємо як процес когнітивно-мовленнєвої активності у релігійно релевантній соціально-комунікативній ситуації, що передбачає рецепцію, передавання та/або творення (співтворення) певних релігійних текстів у певному контексті; та як поточний результат даної активності, що творить відповідну дискурсивну картину (модель) світу (Савелюк, 2017). Якщо висловлюватися методологічно глобальніше, то релігійний дискурс – це діалог людини із соціальним Суперагентом і світовим Деміургом, котрим для релігійної особистості є Бог. Типовим, системотвірним жанром релігійного дискурсу є молитва – комунікативне звернення до Бога з певними проханнями, подяками, уславленнями. Отже, психодискурсивні складові щастя релігійної особистості визначаються, насамперед, тим дискурсивним світом, який, своєю чергою, синхронно твориться у процесі та в результаті її молитви.

Аналіз результатів дослідження. У базовому форматі психолінгвістичного (а точніше – психосемантичного) підходу попередньо зафіксовані тексти аналізувалися за такими смисловими одиницями, як основні частини мови, а в межах цих частин – за різними експлікованими категоріями й лексемами. При цьому диференційним контекстом розгляду отриманих якісних та кількісних результатів стали, як уже зазначалося, різні рівні РА респондентів. На нашу думку, такий контекст дає змогу продемонструвати квазідинаміку конструювання психодискурсивного простору релігійною особистістю у сполученні з відносними змінами кількості маркерів щастя у його вербальних структурах. Насамперед зазначаємо, що, незалежно від рівня релігійності, спостерігається наступна ієрархія основних частин мови за кількістю їх використання у релігійному дискурсі (у дужках – показники відносної щодо всіх використаних слів кількості): займенники (39,48 %), іменники (29,52 %), дієслова (23,25 %), прислівники (4,44 %), прикметники (3,14 %) та числівники (0,23 %).

Далі, якщо поглиблювати рівень психолінгвістичного аналізу за окремими категоріями та лексемами, то в межах експлікованих займенників найбільш частотними в усіх підгрупах виявилися такі узагальнені категорії, як «Я, мене, мені» (39,70 %; 37,74 %; 37,91 % та 36,75 % – відповідно, від найнижчого до найвищого рівня РА) і «Ти, тебе, тобі» (21,18 %; 18,10 %; 20,36 % та 20,56 %). Отже, молитва до Бога для віруючої людини – це дійсно персоналізоване звертання не просто до когось Іншого, а до значущого «Ти» (уособленого, наприклад, роллю «Небесного Отця»).

Тисячоліттями генетично в людину, як у соціальну істоту, закладався принцип більшого шансу «виживання у стаді», серед собі подібних, пізніше трансформований у свої вищі культурні форми. Тому окрема наша увага була звернена на відносну кількість категорії займенників «Ми, нам, наше» на різних рівнях РА, що деякою мірою зростає (5,03 %; 6,28 %; 6,95 % та 8,43 %). Тобто, незважаючи на свою істотну персоналізованість, дискурс високорелігійної людини дещо підсилюється сукупним спільнотним почуттям «Ми» (родина, країна і т. ін.). А тому, з одного боку, «щастя любить тишу» (аспект індивідуалізму), а з іншого боку, «в гурті й смерть не страшна». Інакше кажучи, вища релігійність корелює із дещо більшими проявами й соціабельності людини. При цьому варто пам'ятати слушне зауваження Д. Майерса, в аспекті якого достеменно не відомо, чи то суттєвіший конформізм посилює релігійність, чи, навпаки, релігійність – конформізм. Але, так чи інакше, опора особистості на певну спільноту є вагомим засобом підтримки суб'єктивного благополуччя.

У рамках виокремлених іменників у всіх чотирьох підгрупах трійку лідерів склали наступні базові категорії: «Сім'я та родина» (25,79 %; 22,61 %; 24,83 %; 21,64 %), «Вітальність» (22,15 %; 22,17 %; 18,45 %; 17,21 %) і «Духовне, психічне життя» (9,34 %; 11,01 %; 15,06 %; 17,47 %). Можемо констатувати, що, якщо відносна значущість перших двох використаних у релігійних дискурсах категорій усе-таки демонструє певну тенденцію до зменшення, то останньої категорії – до помітного зростання. Також, якщо у семантичній структурі перших двох категорій на всіх рівнях РА домінують є, відповідно, лексеми «Рідня» та «Здоров'я», то щодо третьої категорії спостерігаються міжгрупові варіації. Зокрема, на найнижчому та нижньому за середній рівнях РА найбільш поширена лексема

«Терпіння» (18,52 % та 21,33 % відповідно), на вищому за середній рівні РА майже однаково значущі одразу дві лексеми – «Серце» (11,71 %) та «Любов» (10,81 %), тоді як на найвищому рівні – впевнено домінує «Любов» (28,36 %).

Фактично, любов – це ключова християнська цінність (а саме християни різних конфесій та віросповідань склали нашу вибірку). З позицій сучасних християнських уявлень поняття любові визнає право кожної людини як унікальної істоти на власну гідність та індивідуальний розвиток, а Бог у цьому світі «виступає неперевершеним філантропом, який безмежно любить людей і просить, щоб у відповідь любили його самого» (Кулагіна-Стадніченко, 2019 : 96). Своєю чергою, взаємна любов – чи не найвагоміша запорука істинного особистого щастя. І у семантиці проаналізованих дискурсів ми бачимо саме перехід від вимушеного волюнтаризму особи з відносно слабкою релігійністю («Бог терпів – і нам велів») через феномен кордоцентризму до всеохопної та безумовної афіліативності.

Далі, при здійсненні аналізу виокремлених дієслів, необхідно зазначити наступне. Сучасні вчені у галузі психології релігії виокремлюють такі основні типи молитви, як прохальні, заступництва, подяки та возлюблення (Москалець, 2019 : 163–164). В цьому теоретичному контексті, а також у розрізі різних рівнів РА, виокремлюємо такі категорії: «Давати, допомагати» (73,85 %, 68,85 %, 69,14 % та 59,43 %); «Дякувати» (13,93 %, 16,78 %, 17,43 % та 19,03 %), «Прощати» (4,59 %, 5,66 %, 6,53 % та 7,01 %), «Благословляти» (0,92 %, 1,96 %, 2,64 % та 3,01 %). З огляду на такі дані констатуємо, що на тлі суттєвого спадання відносної кількості категорій прохання, хоч і не так стрімко, але зростають «подяка» та «прощення». А це, своєю чергою, розглядаємо як індикатор суб'єктивного благополуччя.

Особливу категорію експлікованих дієслів склали ті серед них, які стосуються вираження різних аспектів фізичного, психічного, духовного функціонування особистості. Проаналізуємо їх відносну репрезентованість у різних підгрупах: «вітально-буттєві» (наприклад, жити, хворіти, ходити й ін. – 36,99 %, 40,38 %, 28,99 %, 31,91 %), «афективно-екзистенціальні» (любити, вірити, надіятися й ін. – 28,76 %, 33,77 %, 37,67 %, 39,36 %), «когнітивно-комунікативні» (знати, бачити, говорити й ін. – 24,66 %, 23,08 %, 27,54 %, 18,09 %) та «вольові» (могти, робити – 9,59 %, 5,77 %, 5,80 %, 10,64 %). Отже, в цілому спостерігається деяка нерівномірність вербальних проявів вітально-буттєвих, когнітивно-комунікативних і вольових індикаторів індивідуальних вартостей життя. Разом із цим упевнено зростає відносна кількість афективно-екзистенціальних понять, які на двох вищих рівнях РА стають домінантними. Причому в концептуальному полі останніх, синхронно з вищерозглянутою тенденцією щодо іменників, починає переважати лексема «любити».

Наступна основна частина мови – прийменники. З-поміж усіх інших їх категорій, тут проаналізуємо тільки істотні для нас вербальні індикатори суб'єктивного благополуччя особистості («добре», «щасливо», «щиро», «успішно» та ін.): відносна їх частка на найнижчому рівні РА – 19,81 %, на нижчому за середній – 25,44 %, на вищому – 28,48 % та на найвищому – 38,77 %. Отже, зазначена частка зростає синхронно з посиленням віри.

Натомість дещо протилежна картина спостерігається щодо прикметників, якщо знову слідувати принципу їх розподілу на «щасливі» й «нещасливі». Так, якщо в першій підгрупі (найменш релігійних) усі 100 % експлікованих

прикметників, що стосуються опису людини, мають позитивну конотацію («здоровий», «щасливий», «вдячний» та ін.), то у другій підгрупі такий відсоток складає 73,49 %, у третій – 42,74 % та у четвертій – 67,14 %. А іншу частину відсотків формують в основному поняття з негативними конотаціями («злі», «хворі», «грішні» й ін.). Це засвідчує той факт, що у психодискурсивному просторі більш високорелігійних осіб свідомо поляризуються відповідні особистісні конструкти, що, згідно з Дж. Келлі, завжди є двополюсними. Інакше кажучи, якщо дещо перефразувати відомий вислів, не тільки друзі, а й щастя «більшою мірою пізнається у біді», або, якщо спуститися рівнем системного аналізу нижче – до специфіки функціонування психофізіологічних структур, то, наприклад, після чогось солоного щось солодке видається іще солодшим.

Висновки. Отже, психодискурсивний простір щастя релігійної особистості забезпечується: 1) психолінгвістичною структурою молитви як персоналізованого діалогу між слабшим особистісним «Я» та сильнішим божественним «Ти», підсиленого спільнотним почуттям «Ми»; 2) психосемантичними трансформаціями від акцентування на зусиллі терпіння до владарювання афективної духовності любові; 3) вербалізованою динамікою переходу від домінування лексем молитви як прохання до посилення значущості лексем молитви як подяки й молитви як прощення, а також значущості афективно-екзистенціальних смислів життя; 4) збільшенням загальної частки позитивного оцінювання різних аспектів буття; 5) тенденцією більш яскраво, контрастно вербалізувати щасливо забарвлені моменти життя через їх смислову опозиційність з ймовірними негативними ситуаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аргайл М. Психология счастья. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. 271 с.
2. Кулагіна-Стадніченко Г. М. Феномен індивідуальної релігійності православного віруючого. Монографія. К.: Інтерсервіс, 2019. 322 с.
3. Майерс Д. Психология / пер. с англ. И. А. Карпиков, В. А. Старовойтова. 2-е изд. М.: «Попурри», 2006. 848 с.
4. Москалец В. П. Психология религии: учебник. К.: КНТ, 2019. 220 с.
5. Савелюк Н. Психология розуміння релігійного дискурсу. К.: КНТ, 2017. 400 с.
6. Diener E., Tay L., Myers D. The Religion Paradox: If Religion Makes People Happy, Why Are So Many Dropping Out. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2011, Vol. 101, No 6, 1278–1290.